

NAGY ANITA

Villából kórházat? A József Attiláról elnevezett kórház története

„A főhercegi palota mutatós rózsadombi villa volt, a legszebb a Rózsadombon. Külsője modernizált barokk stílus, kastélyszerű, mint később hallottam, anyósomnak édesapja, a szász király halálakor reászallt örökségének egy részéből építették. Az utcát, melyben épült, a főherceg szépapjáról I. József főherceg nádorról Palatinus utcának nevezték el, a ház száma¹. Az épület minden része a fiatal főhercegi pár tervei szerint készült, szobák nagysága, magassága stb.

Belépve egy tágas, világos hallba érkeztem, ahol márványpadlón néhány perzsaszőnyeg volt. A szemben lévő középső szárnyas ajtó mellett egy-egy méter magas kínai váza, a falakon két életnagyságú olajfestmény [...] A nagy szalon két művészi oszloppal két részre volt osztva. [...] Itt állt a zongora és két hatalmas antik díszszekrény. A zongorán magyar államférfiak fényképei. Mellette falépcső vezetett az emeletre².”

1938-ban Budapest Szemlőhegynek³ nevezett részén új utcát alakítottak ki. A 3000 négyszögöles telken épült fel a kétemeletes villa.⁴ Az épület tulajdonosa dr. Habsburg József Ferenc (1895—1957) és Anna szász királyi hercegnő voltak. Az új otthonba költözött a főherceg családja hat gyermekével.⁵ Itt látta meg a napvilágot két legkisebb gyermekük, Géza és Mihály, és innen adták férjhez legidősebb lányukat, Margitot, Erba Odescalchi Sándor herceghez.⁶ A fenti idézet az ő visszaemlékezéséből való. Testamentum című műve 1991-ben jelent meg magyarul. Az épület eredeti állapotának rekonstruálásában is őt hívtam segítségül.

A lak kertkapujánál őrház állt, a rácsos kapun át lehetett a kertbe gépkocsival behajtani. A kert virágzó bokrokkal volt tele; tavasztól étkezések színhelyéül is szolgált. Az asztalt a függőágy közelében állították fel. A sziklakertet József főherceg építette, maga gyűjtve össze a köveket és építve fel egy kis dombot, amelyet ritka alpesi és más virágokkal ültetett be. A kertben különleges fenyők, magnólia-bokrok pompáztak. Az előcsarnok magas, stukkós mennyezetű terem volt, ahonnan mindkét oldalon más nagyobb termekbe lehetett látni, a mennyezetet prizmás velencei csillárok díszítették. Az emeleten volt a főherceg és a felesége dolgozószobája, a könyvtárszoba. „Az első benyomás nagy napsütés volt. A terem a ház első emeletének közepét foglalta el, szemben a félkör alakban kidomborodó falon a három francia szárnyas ajtó és mellettük még két nagy ablak nyíltak a balkonra és a mögötte feltáruuló panorámára. A terem többi falát könyvespolcok borított-

1. József nádor Margit főhercegnőnek a dédapja volt.

2. TESTAMENTUM 369-370.

3. A Rózsadombtól északra fekvő 234 m magas domb kezdetben Bába-, Baba-hegy, majd a 18. század elején felállított Szent József szoborról Josephsberg, József-hegy elnevezést kapott. 1847-ben a Döbrentei Gábor javaslatát elfogadó budai közgyűlés Szemlőhegyre keresztelte. A név Buda 1686-os török elleni ostroma emlékére, és az itt „szemlő”, azaz szemlélő, megfigyelő keresztény seregek állomáshelyére utal. HEGEDŰS 20. és 41.

4. A villa építési költségei 1938-ban 400.000 pengőre rúgtak. ERŐS. In: VAOSZ, 1946. október 1., 2-3.

5. Habsburg József Ferenc Lipót Antal Ignác Mária (1895, Brünn—1957, Carcavelos, Portugália), Dr. jur., magyar királyi alezredes, az Aranygyapjas rend lovagja, a Máltai Lovagrend nagykeresztese. József nádor dédunokája. Felesége Sachsen Anna királyi hercegnő (1903-1976). Nyolc gyermekük született: Margit (1925-1979), Ilona (1927), Anna Terézia Gabriella (1928-1984), József Árpád (1933), István Domonkos (1934), Mária Kinga Beatrix (Budapest, 1938. augusztus 27.), Géza László (Budapest, 1940. november 14.) és Mihály Kálmán (Budapest, 1942. május 5.). GUDENUS I. 496-497. Habsburg József Ferenc a mentők díszelnöke, a Nemzetközi Fürdőügyi Világszövetség elnöke 1944-ben. Kedvenc időtöltése a versírás és a kémiai kísérletezés volt. TESTAMENTUM II. 481., 541.

6. 1943-ban kötöttek házasságot. GUDENUS I. Orvostörténeti érdekesség, hogy Margit főhercegnő a II. világháború idején a balatonfüredi sebesült kórházban dolgozott, mint önkéntes ápoló. TESTAMENTUM II., 385.

ták a mennyezetig.”⁷ A gyerekszobák mellett a gyermekeknek külön ebédlő is rendelkezésre állt. A főhercegi család a II. világháborúban az országot és a fővárost ért támadások idején már egyre több időt töltött az alsóúti kastélyban, kénytelen volt elhagyni a Palatinus utcai otthont.⁸

1945 telén, Budapest ostroma a szemlőhegyi villát sem kímélte. Nyolc belövést kapott, a jobbszárnyat bombatalálat érte, minek következtében földig lerombolódott. A garázs rész teljesen elpusztult.⁹ Az ablaktáblák kitörték, így a téli fagy a központi fűtést és a vízvezetékét is tönkretette.¹⁰

Az épület az Elhagyott Javak Kormánybiztossága felügyelete alá került. Hozzájuk fordult a Székesfővárosi Elektromos Művek 1945 júniusában, hogy segítsen megfelelő épületet találni az alkalmazottak, „elsősorban a munkásság részére egy szanatóriumszerű intézmény” működéséhez.¹¹

A „szanatóriumszerű intézmény” kifejezésnél, ahogyan dr. Bodnár László tanácsnok nevezi, egy pillanatra meg kell állni. A hivatalosnak számító Fővárosi Közlöny „József Attila” Szanatóriumról¹² beszél. A korabeli újsághírek kórháznak is nevezik. Az Elektromos Művek irataiban 1945 szeptemberében és 1946 januárjában munkásüdülőként szerepel. Egy, az 1945. évről szóló jelentésben a fogalmazó az üdülő szót használja, majd kijavítja, alaposan áthúzza.¹³ Később a korabeli frazeológia szerint legtöbbször a „szanatóriumunk” megfogalmazás szerepel az ELMŰ iratokban. A megnyitőünnepségen készült fényképen jól látszik az elnevezés „Budapest Székesfőváros Elektromos Művei «József Attila» kórháza és szanatóriuma.”

Erős József, az ELMŰ Üzemi Bizottságának titkára a kórház megnyitásáról szóló cikkében így fogalmaz: „Megkeresésünkre a Magyar Kommunista Párt III. kerületi szervezte közölte, hogy a védelme alatt álló József Ferenc főherceg villát hajlandó munkásjóléti célokra rendelkezésünkre bocsátani.”¹⁴ Az indok, hogy az alkalmazotti kórház – az Elektromos Művek régi óhaja – egy már meglévő épületben jöjjön létre, 1945 nyarán, amikor Budapest romokban hevert, érthető.¹⁵ A főváros indoklása a nagyszabású ajánlatról a következő volt. „A közüzemek dolgozói a felszabadulás után azonnal hozzáláttak az áramszolgáltatáshoz. Nem maradt ház villany nélkül, egyetlen beteg sem pusztult el a műtőasztalon, mert az Elektromos Művek minden munkását munkába állította.”¹⁶

Az épület átadásában szerepet játszott Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács végrehajtó szervének, a Titkárságnak a vezetője. Befolyásának jelentőségét mutatja, hogy a Gazdasági Főtanács 1946 januárjától már rendeletkibocsátási joggal is bírt a gazdasági élet egész területén.¹⁷ A III. kerületi lakáshivatal határozata alapján az ingatlan bérelője Budapest Székesfőváros Elektromos Művei lett. Ezzel az üzem orvosi rendelője, napközi otthonos óvodája és az újra működő testedző egyesülete, sporttelepe mellé a szanatórium is, mint szociális jellegű intézmény csatlakozott.¹⁸

7. TESTAMENTUM II., 375.

8. TESTAMENTUM II., 370, 374, 375, 379, 385.

9. ERŐS. In: VAOSZ, 2.

Előterjesztés a Székesfővárosi Elektromos Művek alkalmazottai részére szanatórium létesítése tárgyában In: Főv. Közlöny 1946., 741.

10. ERŐS. In: VAOSZ, 2.

11. Valószínűleg több épület is számításba jött. Helyszíni szemle után a polgármester X. (közegészségi és köztisztasági) ügyosztálya a III. kerület egyik ingatlanát találta erre a célra a legmegfelelőbbnek. Főv. Közlöny 1946., 741.

12. Sajnos nem sikerült kideríteni, kinek az ötlete volt, hogy a kórház névadója József Attila legyen. Az üzemi bizottság titkára is csak utal a névadásra: „Hisszük, hogy ez a ház, amely nevét a munkásmozgalom nagy költőjéről kapta, békés pihenője lesz az újvilág hasznos építőinek!” VAOSZ, 3.

13. BFL XI/1509. ELMŰ iratai, Létesítmények és helyszínrajzok (1944–1946.) (217. doboz) Épületekről szóló ismertetés.

14. ERŐS. In: VAOSZ, 2.

15. Főv. Közlöny 1946., 741.

16. ERŐS. In: VAOSZ, 2.

17. MoTört, 187. A Gazdasági Főtanács hatáskörének bővülése a gazdaságirányítás kommunista kézbe való átkerülését jelentette.

18. BFL XI/1509. ELMŰ iratai, Emlékeztetők (1946. január) (298. doboz). Ebben a szociális és személyzeti ügyekről szóló összefoglalóban még nem említik a szanatóriumot.

A helyreállítási munkák tíz hónapig tartottak, 1945. július végétől 1946 júniusáig.¹⁹ Az önkéntes munkát az ELMŰ üzemi bizottsága irányította, és az üzem orvosai, az építési osztály és a külön erre a feladatra felállított szanatóriumi bizottság vezette.²⁰ A szakmunkások harmincezer, a segédmunkások kilencvenezer órányi munkája kellett a helyreállításhoz. Másfél vagon cementet, egy vagon meszet, 90 m³ homokot, 60 m³ kavicsot és 6 m³ faanyagot használtak fel. A tetőszerkezet kijavításához 6000 cserép kellett. Kétezer téglát az új helyiségek leválasztásához használtak fel. Az ablaktáblákhoz 200 m² üvegre volt szükség. Kijavították a víz-, fűtés-, és elektromos berendezést. Az üzem lakatosai, festői, asztalosok és kárpitosok is kivették részüket a munkából. Kórházi ágyakat, éjjeli szekrényeket, ajtókat, ablakokat készítettek.²¹ A kórházi ágyak egy része a légoltalmi helyiségek feleslegessé vált ágysodronyaiból készült.²² A szanatórium ünnepélyes megnyitója 1946. június 29-én délelőtt 10 órakor volt.²³ A Budapest című folyóirat nyári számában a szanatórium hirdetése is megjelent.²⁴ Az ünnepségen az Elektromos Művek vezérigazgatója, Ratkovszky Ferenc, az Iparügyi és Népjóléti Minisztérium képviselői, az Üzemi Bizottság tagjai is képviseltették magukat. Az eseményről a Magyar Híradók Gyűjteménye is őriz felvételt. A Mafirt Krónika³¹ összeállítása a vízipóló-mérkőzés után és egy galoppverseny előtt fél percben, két mondatban adta hírül: „A dolgozók részére avatták fel az Elektromos Művek óbudai József Attila szanatóriumát. A felavatáson Katona János alpolgármester is jelen volt.” A filmfelvétel gyakran visszatérő vágóképe volt a dunai panoráma bemutatása a Margitszigettől a Parlamenten és Kossuth hídon át egészen a Gellért-hegyig.

Amikor a Fővárosi Közgyűlés először tárgyalta a szanatórium ügyét, az már 90%-ban elkészült. Főleg a kert rendbehozatala volt még hátra.²⁵

A következő néhány számadat jól mutatja a létesítéssel, a fenntartással kapcsolatos költségeket, valamint a bevételeket is.

A) LÉTESÍTÉSI KÖLTSÉGEK (pengőben, 1938-as árszinten)

1. Építkezés, területrendezés	50.000 P
2. Berendezés, felszerelés	120.000 P
--Kórházi székek, konyhafelszerelés, fehérnemű, takarítóeszköz	
--Bútorok	
--Laboratóriumi felszerelés	A népjóléti miniszter díjtalanul biztosítja.
--Röntgen-felszerelés	A népjóléti miniszter díjtalanul biztosítja.
--1 db betegszállító gépkocsi	

19. Főv. Közlöny 1946, 741.

Az ELMŰ iratokban a kórház elkészülésének időpontja egy alkalommal 1946. május 1. Feltehető, hogy törekedtek a munka ünnepére befejezni az épületet. Az üzem területén folyó építkezések összefoglalóiban, a havi jelentésekben többször szerepel, hogy a Palatinus utcában építkezés, helyreállítási munka folyik. BFL XI/1509. ELMŰ iratai. Létesítmények és helyszínrajzok (1944–1946.) (217. doboz)

20. VAOSZ, 2., Főv. Közlöny 1946, 741.

21. 46 ágy, 32 éjjeli szekrény készült. ERŐS. In: VAOSZ, 2.

22. Főv. Közlöny 1946., 741.

23. Meghívó a József Attila Kórház ünnepélyes felavatására. 1946. június 29. Magyar Elektrotechnikai Múzeum és Könyvtár Gyűjteménye.

24. BUDAPEST 1946. (II.) 7. szám. (reklámok)

25. Főv. Közlöny 1946., 741-742.

B) FENNTARTÁSI KIADÁSOK

1. Személyzeti kiadások (Évi illetmény 1938. évi pengőértékben)	80.000 P
1 vezető főorvos	8.000
1 gondnok	6.000
1 adminisztrációs tisztviselő	5.000
1 gazdasági felügyelő	4.000
1 gondozónő	4.000
1 műtő-laboráns	5.000
1 orvosi segéderő	3.000
1 szakácsnő	3.000
3 konyhalány	7.500
3 takarítónő	7.500
1 házfelügyelőnő	5.000
2 portás	10.000
4 ápolónő	12.000
21 fő összesen	80.000

2. Dologi költségek 130.000 P

(Ellátási, ápolási, gyógyszer költségek; fűtés, világítás, karbantartás; elhasznált felszerelés pótlása, új beszerzés stb.)

1946 márciusban megrendelnek 33.960 pengő értékű dr. Egger-gyártmányú gyógyszert, áprilisban lepedőket, takarókat, 1946 decemberében két sebesültszállító kocsit, 1947 januárjában orvosi köpenyek, ápolónői fityulák számára vászonanyagot és gyógyszerkészítményeket a Chinointól.²⁶

C) BEVÉTELEK

Személyenként és naponként 5 pengővel számított **ápolási díj** (58x5x365) **105.000 P**

Ezt az OTI, a MABI és a Székesfővárosi Segítőalap fizette ki a betegek után.

Az Elektrotechnikai Múzeumban őrzött, 1946-ban készült fotókon jól látszik, hogy az épület eredeti berendezéséből is maradt a villában. „A berendezést, amire a mienk lett, boldog-boldogtalan széthordta. Vas Zoltán akkori polgármester közbenjárására az Elhagyott Javak Kormánybiztossága az ingatlant és később a részben előkerült berendezési tárgyakat rendelkezésünkre bocsátotta.” – fogalmazta az üzemi bizottság titkára.²⁷ Az eset nem lehetett egyedi. Az épületben három nagy nappali helyiséget, ebédlőt, társalgót, könyvtárat alakítottak ki. A földszinten és az emeleteken megmaradt a három hall. Egy műtőcsoport, rendelő, sterilizátor, orvosi szoba és fürdőszoba lettek az épület új helyiségei. A korábban említett kétezer válaszfal téglát minden bizonnyal a tíz kórterem kialakításánál használták. A három- és hatágyas betegszobákban a szokásos berendezésen túl előfordult egy-egy rádió. A leírások szerint a világos szobákban rend, tisztaság uralkodott – szanatóriumi hangulatot árasztva.²⁸ Kilenc személyzeti szoba, egy személyzeti lakás, gépház, konyha, mosogató, éléstár, szárító és mosókonyha került használatba. A konyhába az ELMŰ háztartási osztálya egy 19 kW-os

26. BFL XI/1509. ELMŰ iratok. Megrendelések 1946-1949. (287. doboz)

27. ERŐS. In: VAOSZ, 2.

28. ERŐS. In: VAOSZ, 2-3. Főv. Közlöny 1946, 742. GÁL, 7.

tűzhelyet és egy 4 kW-os ikersütőt készített. Egy 1947-es jelentésből kiderül, hogy az épület átvételekor „*bir-tokunkba jutott egy mosógép is, amelyet a szanatórium részére üzembe kívánunk helyezni.*” A gép javítására és alkatrészek pótlására 2800 Ft-ot ítélték meg.²⁹

A kórház személyzete 21 fős volt. 1946 nyarán Pelle lett a szanatórium vezető főorvosa, az Elektromos Művek három üzemorvosa közül az egyik. Az orvos Letenóczki volt. A működés kezdetén még hiányzott a második orvos, aki a laboratóriumi vizsgálatokban tehermentesítene társait. 1947-ben erre a feladatra is alakítanak egy státuszt. Négy ápolónő jutott hatvan betegre. Ez a szám később növekszik, kibővül három éjszakai nővérrel. Természetesen gazdasági, élelmezési és a házkezeléssel kapcsolatos személyzetet is fel kellett venni.³⁰

Korábban már utaltunk az elnevezéssel kapcsolatban az üdülő – szanatórium – kórház kifejezések váltakozására. A főorvos is utalt erre, amikor azt kérdezték tőle, „*hogy lett ebből az intézményből ilyen komoly, kórház jellegű gyógyintézet?*” Az akkori igen súlyos kórházi viszonyok mellett luxus lett volna egy ilyen intézményt csak „üdülőnek” berendezni és fenntartani. „Sokan azt hiszik, hogy ide csak szórakozni, víkendezni járnak az emberek.” – nyilatkozta a kórház vezetője.³¹

A kórházba az ELMŰ alkalmazottait és azok családtagjait vehették fel belgyógyászati panaszokkal. Az Üzemi Bizottság a betegfelvételnél és az ellátásnál is ellenőrző szerepet játszott. „*A közös ebédlő, társalgó közelebb fogja hozni a múltban kasztszerűen elválasztott elektromos munkást és tisztviselőt.*” – fogalmazta meg a bizottság titkára.³² A kórházban különszobát sem alakítottak ki. A három-hatágyas kórtermek a közkórházakkal ellentétben kevésbé voltak zsúfoltak.³³ Sajnos a József Attila Kórház betegfelvételi naplója eddig nem került elő, így az itt ápoltakról is csak a korabeli sajtóból értesülhetünk. Börzsönyi Ferenc illusztrációja az Elektromos Élet című lap első számában jelent meg. Börzsönyi súlyos operáció után került ide, testileg és idegileg rossz állapotban. Négy hét múlva megerősödve távozott a szanatóriumból. A kórházról szóló híradás példaként említi egy közvilágítási munkatársat, aki agyarázkódással került felvételre. Őt kerékpárbaleset érte. És egy tifuszos beteget, akit 40 °C feletti lázzal hoztak be egy másik kórházból. Éjjel 2-3 óránként kapott megfelelő kezelést és bekerülése után 12,5 kg-ot gyarapodott.³⁴

A József Attila Kórházat 1948-ban államosították.³⁵ 1950-től a Szent János Kórház gerontológiai belgyógyászati osztályát itt szervezte meg dr. Góth Endre. 1952-től dr. Szinetár Ernő, a János Kórház igazgató főorvosa saját vezetésével ennek helyén hozta létre a „fővárosi funkcionális osztályát”, neurotikus, depressziós személyiségzavarban szenvedő betegek részére. A Fővárosi Pszichoterápiás Módszertani Központ – ez lett később az intézet neve – a dinamikus pszichiátria központja lett, számos pszichiáter és pszichológus, leginkább pszichoterapeuta szerzett itt elméleti ismeretet és kapott gyakorlati képzést.³⁶ Az épületen az ötvenes évektől egy hatalmas vörös csillag is éktelenkedett. 1956-ban, a forradalom idején újabb belövést kapott az épület a Duna felőli oldalon. Az eredeti berendezésből a faragott oszlopok, szekrények, és a fa lépcső ekkor még megvoltak. Később az egykori ajtókat az 1960-as évek jellegzetes párnázott ajtóira cserélték.³⁷ A Módszertani Központot 1977 januárjában a János Kórház ellátási rendszerébe olvasztották, ettől kezdve már 84 ágygal Mentálhigiénés Osztályként működött. Szinetár után dr. Várady Géza vezette. Ekkor nyílt szanatóriumként működött. Feladata volt az ideg-elmegyógyászati szakfelügyelet intézményi háttérének biztosítása, a krízis-intervenció, valamint a sürgősségi betegellátás. A kórház kertjét - munkaterápiát alkalmazva - a bete-

29. BFL XI/1509. ELMŰ iratok. Megrendelések 1946-1949. (287. doboz)

30. Főv. Közlemények 1946., 742.

31. GAL, 7.

32. ERŐS. In: VAOSZ, 3.

33. ERŐS. In: VAOSZ, 3.

34. GAL, 7.

35. BÖRCSÖK, 119.

36. VÁRADY, 172.

37. Dr. Buda Béla szíves szóbeli közlése.

gekkel gondoztatták.³⁸ Az épület állapota folyamatosan romlott, elavult, gyógyító tevékenységre már nem volt alkalmas. Ezért a Mentálhigiéniai Osztály a pesthidegkúti Pszichiátriai Osztály egyik részébe költözött. Az épületet 1994-ben a Fővárosi Önkormányzat eladta.³⁹ Ma felújított állapotban látható mint a Kis-Antillák szigetállamának, Grenada Tiszteletbeli Konzulátusának székhelye.

Felhasznált források és irodalom:

- BFL - Budapest Főváros Levéltára, BFL XI/1509. ELMŰ iratai
 BÖRCSÖK - [Száz] 100 éves az Elektromos Művek, főszerk.: Dr. BÖRCSÖK Dezső, Budapest 1993.
 BUDAPEST – BUDAPEST [Folyóirat] 1946. (II.) 7. szám.
 ELMŰ – Elektromos Művek
 EROS - EROS József, Munkás-kórház a Habsburg-villából. In: VAOSZ, 1946. október 1., 2-3.
 Főv. Közlöny – Fővárosi Közlöny
 Főv. Közlöny 1946. - Előterjesztés a Székesfővárosi Elektromos Művek alkalmazottai részére szanatórium létesítése tárgyában In: Főv. Közlöny 1946. 27. szám. Június 22., 741-742.
 Főv. Közlöny 1947. - Előterjesztés a Székesfővárosi Elektromos Művek alkalmazottai részére szanatórium létesítése tárgyában In: Főv. Közlöny 1947. március 13. III. melléklet, 2.
 GAL – GAL [...], Egy gondolat testet öltött. In: Elektromos Élet, 1946. (1) 7.
 GUDENUS I. - GUDENUS János József, A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája, I. kötet, A-J. Bp., 1990.
 HEGEDŰS - HEGEDŰS Sándor, A II. kerület földrajzi nevei, A domborzati és városrésznevek eredete, H.n., é.n. (Módszertani Füzetek III.)
 Mafirt Krónika 31. szám. 1946. július (videofelvétel)
 Magyar Elektrotechnikai Múzeum és Könyvtár Gyűjteménye.
 Meghívó a József Attila Kórház ünnepélyes felavatására. 1946. június 29.
 Magyar Elektrotechnikai Múzeum és Könyvtár Gyűjteménye.
 Fotók a Kórház megnyitásáról és az épületről. (92.368, 92.367, 92.365, 92.366, 92.363, 92.364, 92.362, 92.361, 92.360, 92.359, 92.358, 92.356, 92.353, 92.354, 92.351, 92.352, 92.350, 92.349, 92.369, 92.348, 92.344, 92.346, 92.345, 92.347)
 MoTört - Magyarország története 1918—1990. Szerk.: PÓLÓSKÉI Ferenc-GERGELY Jenő-IZSAK Lajos. Budapest, é.n.
 TESTAMENTUM - ERBA ODESCALCHI Sándor, Testamentum II., Életem regénye, Bp., 1991.
 VAOSZ – Városi, vármegyei és községi alkalmazottak országos szövetségének hivatalos lapja
 VARADY - VARADY Géza: Mentálhigiéniai osztály. In: Szent János Kórház Centenárium Évkönyve 1710—1895—1995. Bp., 1995.
 XI/1509. – BFL, ELMŰ iratai

38. Dr. Várady Géza szíves szóbeli közlése.

39. VARADY, 172.